

Urszula Zagóra-Jonszta

Akademia Ekonomiczna w Katowicach

WOKÓŁ AKTYWNEJ ROLI PAŃSTWA W II RZECZYPOSPOLITEJ

1. Wstęp

Debaty na temat roli państwa w gospodarce koncentrują uwagę teoretyków ekonomii i praktyków gospodarczych, budząc wiele emocji. To bodaj najczęściej poruszany i sporny temat, który zresztą dzieli ekonomistów na tzw. liberałów i etatystów, czyli zwolenników aktywnej roli państwa. Żywe dyskusje wokół tego problemu wzmagają się w okresach trudności gospodarczych, takich chociażby jak obecny kryzys. Toczyły się również w Polsce przedwojennej, podsycane przez sytuację ekonomiczną.

Celem artykułu jest prezentacja i ocena debaty toczącej się wokół interwencjonizmu państwowego przez cały okres międzywojenny. Brali w niej udział przedstawiciele myśli akademickiej, sfery rządowej, rzecznicy kół przemysłowych. Panowała wśród nich wyjątkowa zgodność poglądów, ponieważ w zdecydowanej większości wyznawali oni idee liberalizmu ekonomicznego. W praktyce realizacja idei liberalnych napotykała jednak trudności. Rosnąca aktywność państwa była mocno atakowana, a winę za taki stan rzeczy przypisywano rządowi.

2. Myśl akademicka w dyskusji nad rolą państwa w gospodarce

Przedstawiciele myśli akademickiej w zdecydowanej większości byli zwolennikami liberalizmu ekonomicznego. Prym wiodła szkoła krakowska z profesorem Adamem Krzyżanowskim na czele. Już w 1921 r. jej przedstawiciele powołali do życia Towarzystwo Ekonomiczne, którego celem, obok propagowania wiedzy ekonomicznej w społeczeństwie, była też walka z etatyzmem¹. Ten bowiem uważano za

¹ Etatyzm jako skrajna forma interwencjonizmu polega na występowaniu państwa w roli przedsiębiorcy lub bankiera albo też na udziale państwa w tzw. przedsiębiorstwach mieszanych, w których państwo ma udziały.

najbardziej niebezpieczną formę interwencjonizmu państwowego. Już na VI Zjeździe Prawników i Ekonomistów Polskich w maju 1920 r. ujawniła się powszechna niechęć akademików do zbyt aktywnego angażowania się państwa w gospodarkę. Stanowisko to potwierdził również VII Zjazd, który odbył się dwa lata później. „Państwo nie może kształtować stosunków gospodarczych w określonym kierunku, chociażby kierunek ten wydawał się pożądany. Pojmowanie działalności państwa jako organizatora stosunków gospodarczych wstrząsa racjonalnym gospodarstwem krajowym i nieobliczalnie może przynieść szkody” – czytamy w przyjętej rezolucji². W zgodnym chórze liberałów dysonansem odbijał się głos Leopolda Caro, profesora Politechniki Lwowskiej przedstawiciela solidaryzmu katolickiego, który jako jedyny na Zjeździe odważnie opowiedział się za etatyzmem i aktywną rolą państwa, twierdząc, że na skutek poplątanych ścieżek historii Polska „musi iść przezornie o lasce, którą stanowi ingerencja państwa”³. Wspierała go w tych poglądach Zofia Daszyńska-Golińska, związana najpierw z socjalizmem, a następnie z kooperatywnym i reformizmem. Podkreślała, że Zjazd potwierdził tezę o małym wyrobieniu ekonomistów i społeczeństwa⁴.

Jednak w miarę upływu lat coraz wyraźniej widać było różnice w stopniu niechęci do interwencjonizmu. Obok zagorzałych liberałów, zwłaszcza krakowskich, byli i tacy, którzy nie negowali wszystkich form aktywnej roli państwa. Wspomnieć tu należy chociażby o Tadeuszu Brzeskim z Uniwersytetu Warszawskiego⁵ czy Stanisławie Głabińskim z Uniwersytetu Lwowskiego⁶. Negatywne opinie padały jednak z ust wszystkich liberałów pod adresem etatyzmu. Oskarżano go o ograniczanie wolności gospodarowania, wzrost kosztów funkcjonowania państwa, zanik inicjatywy prywatnej, generowanie strat przez przedsiębiorstwa państwowe, co obciążało budżet, nade wszystko zaś uważano, że ogranicza działanie mechanizmu rynkowego, eliminuje motyw zysku, hamuje rozwój gospodarczy, a nawet powoduje zanik działania podstawowych praw ekonomicznych⁷. Szukając źródeł etatyzmu, często powtarzano tezę o zsumowaniu etatyzmów trzech zaborów⁸.

² VII Zjazd Prawników i Ekonomistów Polskich w Poznaniu w dniach 3-5 czerwca 1922 r., „Przeгляд Gospodarczy” 1922, nr 13, s. 31-32.

³ Tamże, s. 31-32; L. Caro, *Przyszłe drogi naszej polityki gospodarczej i społecznej*, „Przemysł i Handel” 1928, z. 49, s. 1985.

⁴ Z. Daszyńska-Golińska, *Etatyzm w dziedzinie gospodarczej*, [w:] *Studia społeczne i gospodarcze. Księga jubileuszowa dla uczczenia 40-letniej pracy naukowej Ludwika Krzywickiego*, Nakł. Księgarni F. Hoesicka, Warszawa 1925, s. 73-96.

⁵ Zob. T. Brzeski, *Zagadnienia rozwoju gospodarczego*, Uniwersytet Warszawski, Warszawa 1930; tegoż, *Ekonomia*, t. I, *Teoria gospodarowania*, Wyd. Kasa im. Mianowskiego, Warszawa 1938.

⁶ Zob. S. Głabiński, *Historia ekonomiki*, Towarzystwo Naukowe we Lwowie, Lwów 1939.

⁷ J.S. Lewiński, *Zasady ekonomii politycznej*, t. II, Szkoła Główna Handlowa, Warszawa 1934, s. 16.

⁸ A. Krzyżanowski, *Bierny bilans handlowy*, Krakowska Spółka Wydawnicza, Kraków 1928, s. 37 i 41; R. Rybarski, *Przyszłość gospodarcza Polski*, Druk F. Wyszyński i S-ka, Warszawa 1933, s. 99-100; tegoż, *Idee przewodnie gospodarstwa Polski*, [b. w.], Warszawa 1939, s. 208; S. Głabiński, wyd. cyt., s. 340.

Krytykując interwencjonizm państwowy, a przede wszystkim jego skrajną formę, podkreślano jednocześnie wyższość liberalizmu ekonomicznego. Ferdynand Zweig ze szkoły krakowskiej dowodził, że założenia liberalne są najwłaściwsze, ponieważ mieszczą się w obowiązującym systemie wartości i „pozwalają na najpełniejsze uchwycenie obecnej rzeczywistości gospodarczej”⁹. Liberalizm umacnia pokój i współpracę międzynarodową, zabezpiecza interes jednostki i gwarantuje działanie praw ekonomicznych¹⁰.

Lata 1928-1931 to okres tzw. sporu o etatyzm, w który z jednej strony zaangażowali się młodzi ekonomiści ze Stefanem Starzyńskim na czele, broniący rosnącej roli państwa w gospodarce, z drugiej – kadra profesorska wspierana przez przedstawicieli i rzeczników sfer przemysłowych, broniąca liberalizmu. W grudniu 1928 i w styczniu 1929 r. odbyły się dwa spotkania u księcia Janusza Radziwiłła, których przedmiotem była dyskusja na temat ekonomicznej roli państwa, zakończona pełnym sukcesem liberałów¹¹.

Kiedy pod wpływem trudności finansowych w latach kryzysu gospodarczego część przedsiębiorstw zadłużonych w bankach państwowych przeszła na własność państwa, zarzut ich nierentowności powtarzał się coraz częściej. Tezę tę wysunął już w 1920 r. Adam Krzyżanowski, chociaż jej nie zweryfikował¹². W późniejszych latach poparł go Władysław Zawadzki, profesor Uniwersytetu Wileńskiego¹³, Adam Heydel ze szkoły krakowskiej¹⁴, Roman Rybarski z Uniwersytetu Warszawskiego¹⁵, a nawet Leopold Caro z Politechniki Lwowskiej¹⁶. W miarę jak kryzys się pogłębiał, a sektor państwowy rozrastał, wielu ekonomistów skłaniało się w kierunku komercjalizacji przedsiębiorstw państwowych. Jednak sposób jej przeprowadzenia i mizerne efekty budziły zastrzeżenia. W latach 30. XX w. ton krytycznych wypowiedzi pod adresem interwencjonizmu państwowego nieco zelżał. Trudności gospodarcze lat kryzysu i pokryzysowe ożywienie wywołane polityką gospodarczą rządu, uwzględniającą pewne metody nakręcania koniunktury, jak również pojawienie się

⁹ F. Zweig, *Cztery systemy ekonomii*, Ekonomista 1930, t. IV, s. 40.

¹⁰ F. Zweig, *Cztery systemy ekonomii*, Ekonomista 1932, t. I, s. 60 i nast.

¹¹ Zob. *Zagadnienia etatyzmu w Polsce. Stenogramy przemówień wygłoszonych na zebraniach u posła Janusza Radziwiłła w dniach 12 XII 1928 i 10 I 1929 r.*, Bank Gospodarstwa Krajowego, Warszawa 1929.

¹² A. Krzyżanowski, *Socjalizm po wojnie*, [w:] *Polityka i gospodarstwo. Pisma pomniejsze oraz przemówienia 1920-1931*, Polska Akademia Umiejętności, Kraków 1931, s. 17.

¹³ W. Zawadzki, *Przedsiębiorstwa państwowe jako forma organizacji produkcji*, „Ruch Prawniczy i Ekonomiczny” 1922, z. 3, s. 471.

¹⁴ A. Heydel, *Dążności etatystyczne w Polsce*, [w:] *Etatyzm w Polsce*, Towarzystwo Ekonomiczne w Krakowie, Kraków 1932, s. 123; tegoż, *Gospodarcze granice liberalizmu i etatyzmu*, [w:] *Etatyzm ...*, s. 1-2.

¹⁵ R. Rybarski, *Gospodarka rządów sanacyjnych*, Zarząd Główny Stronnictwa Narodowego, Warszawa 1929, s. 6-7; tegoż, *Program gospodarczy*, Drukarnia Społeczna, Warszawa 1937, s. 79; tegoż, *Idee przewodnie ...*, s. 14.

¹⁶ L. Caro, *Ku nowej Polsce*, Księgarnia Nauczycielska Sp. z o. o., Lwów 1923, s. 69.

nowych teorii na Zachodzie stępiły nieco ostrze krytyki liberałów. O ile etatyzm niezmiennie budził ich ostry sprzeciw, o tyle inne formy interwencjonizmu państwowego, zwłaszcza pośrednie, nie wywoływały już takich reakcji. Lata kryzysu dowiodły, że państwo jest potrzebne gospodarce nie tylko po to, aby stwarzać warunki do swobodnej gry sił rynkowych, ale aby aktywnie włączać się w proces gospodarczy i pomagać przezwyciężać trudności. Mimo to, zasiadając w różnych komisjach badających zakres ekonomicznej roli państwa, akademicy niezmiennie uważali, że jest za duży.

3. Wielki przemysł wobec ingerencji państwa w gospodarke

Przedstawiciele wielkiego kapitału byli skupieni wokół „Lewiatana”, którego pełna nazwa brzmiała: Centralny Związek Polskiego Przemysłu. Na jego czele stał Andrzej Wierzbicki, znany z wielu ostrych wystąpień pod adresem rządu, doskonały mówca. Hasło „Lewiatana” brzmiało: rząd powinien być liberalny i nie wtrącać się do gospodarki poza protekcjonizmem i troską o rentowność sektora prywatnego. Ponieważ jednak sfery wielkoprzemysłowe domagały się od rządu ciągłej pomocy, krytyka interwencjonizmu nie mogła być zbyt radykalna.

Głównym celem ataków był etatyzm, który postrzegano jako zagrożenie dla przedsiębiorstw prywatnych. Obwiniano rząd o „samarytanizm gospodarczy”, który prowadził do przejmowania zadłużonych w bankach państwowych przedsiębiorstw i był niezgodny z zasadą zdrowej konkurencji, eliminującej słabsze podmioty z rynku. W tym kontekście podkreślano nierentowność państwowych przedsiębiorstw, co podważało sens ich istnienia. Rzecznik sfer przemysłowych Tadeusz Bernadzikiewicz zaangażował się w udowodnienie tej tezy. W swoich pracach zawarł wykaz tych przedsiębiorstw i starał się obliczyć ich rentowność, która według niego w najlepszych okresach nie przekraczała 2,5%, w latach zaś wielkiego kryzysu przybrała wielkości ujemne¹⁷. Ostro atakowano te przedsiębiorstwa, które stanowiły konkurencję dla sektora prywatnego.

Całkowita negacja interwencjonizmu państwowego nie wchodziła w grę, gdyż od początku istnienia państwa polskiego sfery przemysłowe domagały się pomocy państwowej w postaci ceł ochronnych, obniżki taryf kolejowych, zamówień rządowych, ulg podatkowych, tanich kredytów z banków państwowych itp. Podkreślano konieczność utrzymywania dobrych stosunków z rządem, co często przybierało formę dobrze płatnych synekur w radach nadzorczych firm dla przedstawicieli rządu.

¹⁷ Zob. T. Bernadzikiewicz, *Zagadnienie rentowności przedsiębiorstw państwowych*, Towarzystwo Wydawnicze Młodych Prawników i Ekonomistów, Warszawa 1932; tegoż, *Wyniki bilansowe i rzeczywiste przedsiębiorstw państwowych w Polsce*, Towarzystwo Wydawnicze Młodych Prawników i Ekonomistów, Warszawa 1935; tegoż, *Przerosty etatyzmu*, Wydawnictwo Biblioteki Polskiej, Warszawa 1936; tegoż, *Mała reforma etatyzmu*, Towarzystwo Wydawnicze Młodych Prawników i Ekonomistów, Warszawa 1937; tegoż, *Koncern państwowy w Polsce*, Towarzystwo Wydawnicze Młodych Prawników i Ekonomistów, Warszawa 1938.

Przemysłowcy oskarżali rząd o brak programu gospodarczego i winili etatyzm za kryzys ekonomiczny¹⁸. Jednocześnie w 1933 r. wystąpili z własnym programem antykryzysowym, który ujawnił cały ich egoizm. Domagano się w nim likwidacji podatku majątkowego i spadkowego, niepobierania podatku dochodowego w latach kryzysu, redukcji zatrudnienia, obniżenia płac i świadczeń socjalnych, wydłużenia dnia pracy¹⁹. Walka o rynek między sektorem prywatnym a państwowym, która na dobre rozgorzała w latach kryzysu, trwała aż do wybuchu wojny. Toczące się spory o rolę państwa w gospodarce nie spowodowały jednak sfer gospodarczych do całkowitej negacji etatyzmu. Walczono raczej z jego przerostami, a więc konkurencją w produkcji tych samych towarów, uprzywilejowania w postaci ulg podatkowych, preferencji w zamówieniach rządowych i udzielaniu kredytów. Żywa dyskusja toczyła się na łamach „Przeglądu Gospodarczego”, organu wielkiego przemysłu²⁰, w górnośląskiej prasie finansowanej przez wielki przemysł²¹, a także na łamach innych gazet, które sprzyjały kołom przemysłowym²².

Trzeba jednak zwrócić uwagę na fakt, że w wyniku wielkiego kryzysu gospodarczego i pokryzysowej polityki rządu przedstawiciele sfer gospodarczych złagodzili swoje zdecydowanie niechętnie początkowo nastawienie do aktywnej roli państwa. „Lewiatan” zrozumiał, że nie istnieje groźba nacjonalizacji przemysłu, a konsekwentnie realizowany program łagodnego nakręcania koniunktury przez ministra Eugeniusza Kwiatkowskiego nie tylko nie zagraża interesom wielkiego kapitału, ale jest dla niego korzystny (np. budowa Centralnego Okręgu Przemysłowego)²³. Krytyka interwencjonizmu państwowego nie wykraczała poza ustalone z góry granice. Zarówno wielkiemu przemysłowi, jak i sferom rządowym zależało bowiem na dobrych wzajemnych stosunkach.

4. Sfery rządowe wobec interwencjonizmu i etatyzmu

W niezręcznej sytuacji znaleźli się przedstawiciele rządu, realizujący politykę gospodarczą. Wykształceni na kanonach ekonomii liberalnej często musieli odstępować od nich w praktyce, życie gospodarcze wymuszało bowiem podejmowanie decyzji niezgodnych z obowiązującą teorią ekonomii. Charakterystyczny jest rozdzźwięk między oficjalnymi wypowiedziami członków rządu, w których podkreślali konieczność realizacji założeń ekonomii liberalnej, a czynami. Tylko pierwszy

¹⁸ A. Wierzbicki, *Mgławice i gwiazdy*, „Przegląd Gospodarczy” 1930, z. 18; R. Battaglia, *Kryzys i metakryzys*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny” 1933, z. 1, s. 37-47.

¹⁹ A. Wierzbicki, *Program gospodarczy „Lewiatana”*, Dom Książki Polskiej, Warszawa 1933.

²⁰ W „Przeglądzie Gospodarczym” istniała stała rubryka: Przegląd sytuacji, gdzie w latach 30. Edward Rose komentował na bieżąco problemy gospodarki.

²¹ Zob. „Górnośląskie Wiadomości Gospodarcze” oraz „Przemysł i Handel Górnośląski”.

²² Np. w latach 1936-1939 na łamach „Polityki Gospodarczej” zamieszczano artykuły potępiające etatyzm.

²³ T. Sławiński, *Plan stabilizacyjny*, „Przegląd Gospodarczy” 1937, z. 4, s. 108-115.

rząd, na czele którego stał socjalista Jędrzej Moraczewski, głosił hasła nacjonalizacji przemysłu i parcelację majątków ziemskich. Następne nie miały już lewicowego charakteru.

Trzeba też wyraźnie podkreślić, że po odzyskaniu niepodległości sytuacja gospodarcza sprzyjała rozwojowi interwencjonizmu. Rząd niejako mimo woli stał się właścicielem wielu fabryk, hut, kopalń, banków oraz kolei, poczty, lasów i domen, które to obiekty były wcześniej własnością państw zaborczych. Z powodu słabości kapitału prywatnego trudno było je sprywatyzować, chociaż czyniono starania w tym kierunku. Oprócz tego państwo było właścicielem pięciu monopolii (solnego, spirytusowego, zapalczanego, tytoniowego i loterii pieniężnej). Rozwój interwencjonizmu nie był więc zamierzeniem rządu, stanowił raczej swoistą spuściznę po zaborach, co zresztą mocno podkreślali kolejni ministrowie oskarżani o sprzyjanie interwencjonizmowi, a zwłaszcza etatyzmowi²⁴.

Już w 1920 r. minister skarbu Jan Kanty Steczkowski oświadczył na posiedzeniu Rady Centralnej „Lewiatana”: „Jestem zdecydowany z zasadą etatyzmu zerwać. [...] Obecnie rząd uczyni wszystko, by z etatyzmem wziąć rozbrat”²⁵. Słowa te spotkały się oczywiście z ogromnym zadowoleniem sfer przemysłowych. W podobnym tonie wypowiadał się Władysław Grabski²⁶, stwierdzając, że etatyzm nie jest formą organizacji życia publicznego odpowiadającą warunkom polskim oraz że „Państwo Polski w obecnej swej dobie [...] nie jest w stanie porywać się na etatyzm jako system i cel budowy państwowej”²⁷. Przewrót majowy nie zmienił kierunku polityki rządu. Premier Kazimierz Bartel w sejmowym wystąpieniu w lipcu 1926 r. oświadczył: „Rząd nie dopuści do żadnych doktrynerskich eksperymentów w dziedzinie gospodarczej lub społecznej”²⁸.

Jednak wbrew deklaracjom rządu sektor państwowy się rozrastał. Przyczyny były różne: ratowanie upadających przedsiębiorstw, aby nie zaostrzać i tak trudnej sytuacji społecznej, chęć przekonania się państwa, jaka jest naprawdę kondycja danej gałęzi produkcji, czy wreszcie wzmoczenia w latach 30. polonizacja przemysłu. Już w 1928 r. ówczesny minister przemysłu i handlu Eugeniusz Kwiatkowski, odpierając ataki wielkiego przemysłu, głosił, że przedsiębiorstwa państwowe pełnią trzy ważne funkcje w gospodarce²⁹:

²⁴ Zob. np.: R. Roman, *Dwadzieścia lat rozwoju przemysłowego*, Polska Gospodarcza, z. 46, s. 1549.

²⁵ *Program gospodarczy rządu. Expose ministra skarbu J. K. Steczkowskiego*, „Przegląd Gospodarczy” 1921, z. 3, s. 90.

²⁶ W. Grabski był trzykrotnie ministrem skarbu i dwukrotnie premierem.

²⁷ W. Grabski, *Projekt programu polityki ekonomicznej i finansowej Polski po wojnie*, [b.w.] Warszawa 1920, s. 5 i 29-30.

²⁸ K. Bartel, *Mowy parlamentarne*, Drukarnia Państwowa, Warszawa 1928, s. 19.

²⁹ E. Kwiatkowski, *Polska gospodarka w 1928 r. Dwa wykłady wygłoszone dnia 2 grudnia 1928 r. we Lwowie*, Nakładem tygodnika „Przemysł i Handel”, Warszawa 1928.

1) są katalizatorem przyspieszającym procesy gospodarcze realizowane przez kapitał prywatny (np. budowa portu w Gdyni),

2) stanowią uzupełnienie dla przemysłu prywatnego (budowa chłodni, rzeźni, linii kolejowych),

3) realizują interes publiczny w przypadku produkcji deficytowej, ale koniecznej ze względów społecznych (budowa elektrowni, wodociągów, przemysł zbrojeniowy).

W stanowisku przedstawicieli rządu widoczna jest pewna dwoistość zachowań. Z jednej strony ostre ataki akademików, a zwłaszcza sfer przemysłowych, wymuszały odżegnywanie się od sprzyjania takiej polityce, z drugiej – realia gospodarcze parły w kierunku rozszerzania roli państwa. E. Kwiatkowski, inicjator budowy portu w Gdyni, Centralnego Okręgu Przemysłowego (COP), twórca planowania inwestycyjnego i zwolennik ostrożnego nakręcania koniunktury, w 1935 r. przyznał w Sejmie, że wprowadzie „interwencjonizm państwowy stał się dziś koniecznością i faktem na całej kuli ziemskiej”, ale zaraz potem dodał, iż „rząd ograniczać będzie działalność etatystyczną”³⁰. Znane jest jego powiedzenie, że od etatyzmu należy się odgrodzić zasiekami z drutu kolczastego³¹. Liczne narady i konferencje zwoływane przez ministrów przemysłu i handlu kończyły się postulatami ograniczania ingerencji państwa i przerostów etatyzmu. Podkreślano ich doraźność i przekonywano o zliberalizowaniu polityki gospodarczej w przyszłości. Na wyraźne żądanie sfer przemysłowych rząd powołał w 1926 r. Komisję Ankiętową, dziesięć lat później Komisję do Zbadania Gospodarki Przedsiębiorstw Państwowych, w 1938 r. Komisję do Zbadania Interwencjonizmu w zakresie przemysłowym. Wszystkie one miały ustalić prawdziwy zakres ingerencji państwa, a w ich skład, obok przedstawicieli rządu, wchodził liberałowie reprezentujący głównie sfery gospodarcze i myśl akademicką.

Sfery rządowe były krytykowane za nierentowność przedsiębiorstw państwowych i brak długofalowego programu gospodarczego. Odbijały pałeczkę, twierdząc, że to właśnie przemysłowcy są winni owej słabej rentowności, ponieważ wycofują się z działalności nie przynoszącej odpowiednich zysków, przez co musi to robić państwo. Nie zgadzali się z zarzutem braku programu, nasilając akcję publicystyczną i zamieszczając na łamach rządowej prasy liczne artykuły dowodzące programowości swojej polityki. Nadrzędnym celem programu miała być silna gospodarczo Polska. Śledząc dyskusję wokół ekonomicznej roli państwa, można zobaczyć wyraźnie, że atakującą stroną byli przede wszystkim przedstawiciele kół przemysłowych, skupionych wokół „Lewiatana”, oraz wyznająca liberalizm ekonomiczny kadra profesorska. Rząd był w defensywie i odpierał ataki.

³⁰ E. Kwiatkowski, *W walce z teraźniejszością o lepszą przyszłość gospodarczą*, Polska Gospodarcza, Warszawa 1935, s. 43.

³¹ *Sprawozdanie Komisji do Zbadania Gospodarki Przedsiębiorstw Państwowych*, Ministerstwo Przemysłu i Handlu, Warszawa 1939, s. 5.

5. Zakończenie

Prezentacja stanowisk trzech głównych uczestników sporu wobec aktywnej roli państwa prowadzi do wniosku, że mimo burzliwej wymiany zdań, wszyscy byli zgodni co do tego, że model polskiej gospodarki powinien być oparty na zasadach liberalizmu ekonomicznego. Jednak życia gospodarczego nie dało się wtłoczyć w ramy tego modelu. Dlatego przez cały okres międzywojenny interwencjonizm państwowy, a zwłaszcza etatyzm budził emocje i był powodem krytyki sfer rządowych, oskarżanych o świadome dążenie do rozszerzania ekonomicznej roli państwa. Trudno wszak uznać, że polityka rządu była celowo prointerwencjonistyczna. Echa tamtych sporów odbijają się w obecnych debatach nad rolą państwa w gospodarce. Część współczesnych liberalistów szuka przyczyn nadmiernych skłonności do ingerowania państwa w sprawy gospodarcze w silnie zakorzenionych tradycjach interwencjonistycznych, sięgających czasów II, a nawet i I Rzeczypospolitej.

Literatura

- Bartel K., *Mowy parlamentarne*, Drukarnia Państwowa, Warszawa 1928.
- Battaglia R., *Kryzys i metakryzys*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny” 1933, z. 1.
- Bernadzikiewicz T., *Koncern państwowy w Polsce*, Towarzystwo Wydawnicze Młodych Prawników i Ekonomistów, Warszawa 1938.
- Bernadzikiewicz T., *Mała reforma etatyizmu*, Towarzystwo Wydawnicze Młodych Prawników i Ekonomistów, Warszawa 1937.
- Bernadzikiewicz T., *Przerosty etatyizmu*, Wydawnictwo Biblioteki Polskiej, Warszawa 1936.
- Bernadzikiewicz T., *Wyniki bilansowe i rzeczywiste przedsiębiorstw państwowych w Polsce*, Towarzystwo Wydawnicze Młodych Prawników i Ekonomistów, Warszawa 1935.
- Bernadzikiewicz T., *Zagadnienie rentowności przedsiębiorstw państwowych*, Towarzystwo Wydawnicze Młodych Prawników i Ekonomistów, Warszawa 1932.
- Brzeski T., *Ekonomia*, t. I. *Teoria gospodarowania*, Wyd. Kasa im. Mianowskiego, Warszawa 1938.
- Brzeski T., *Zagadnienia rozwoju gospodarczego*, Uniwersytet Warszawski, Warszawa 1930.
- Caro L., *Ku nowej Polsce*, Księgarnia Nauczycielska Sp. z o. o., Lwów 1923.
- Caro L., *Przyszłe drogi naszej polityki gospodarczej i społecznej*, „Przemysł i Handel” 1928, z. 49.
- Daszyńska-Golińska L., *Etatyizm w dziedzinie gospodarczej*, [w:] *Studia społeczne i gospodarcze. Księga jubileuszowa dla uczczenia 40-letniej pracy naukowej Ludwika Krzywickiego*, Nakł. Księgarni F. Hoesicka, Warszawa 1925.
- Głąbiński S., *Historia ekonomiki*, t. I, Towarzystwo Naukowe we Lwowie, Lwów 1939.
- Grabski W., *Projekt programu polityki ekonomicznej i finansowej Polski po wojnie*, [b. w.], Warszawa 1920.
- Heydel A., *Dążności etatystyczne w Polsce*, [w:] *Etatyizm w Polsce*, Wyd. Towarzystwo Ekonomiczne, Kraków 1932.
- Krzyżanowski A., *Bierny bilans handlowy*, Krakowska Spółka Wydawnicza, Kraków 1928.
- Krzyżanowski A., *Socjalizm po wojnie*, [w:] *Polityka i gospodarstwo. Pisma pomniejsze oraz przemówienia 1920-1931*, Polska Akademia Umiejętności, Kraków 1931.
- Kwiatkowski E., *Polska gospodarka w 1928 r. Dwa wykłady wygłoszone dnia 2 grudnia 1928 r. we Lwowie*, Nakł. tygodnika „Przemysł i Handel”, Warszawa 1928.

- Kwiatkowski E., *W walce z teraźniejszością o lepszą przyszłość gospodarczą*, Polska Gospodarcza, Warszawa 1935.
- Lewiński J. S., *Zasady ekonomii politycznej*, t. II, Szkoła Główna Handlowa, Warszawa 1934.
- Program gospodarczy rządu. Expose ministra skarbu J.K. Steczkowskiego*, „Przegląd Gospodarczy” 1921, z. 3.
- Roman R., *Dwadzieścia lat rozwoju przemysłowego*, Polska Gospodarcza, z. 46.
- Rybarski R., *Gospodarka rządów sanacyjnych*, Zarząd Główny Stronnictwa Narodowego, Warszawa 1929.
- Rybarski R., *Idee przewodnie gospodarstwa Polski*, [b. n.], Warszawa 1939.
- Rybarski R., *Program gospodarczy*, Drukarnia Społeczna, Warszawa 1937.
- Rybarski R., *Przyszłość gospodarcza Polski*, Druk F. Wyszynski i S-ka, Warszawa 1933.
- VII Zjazd Prawników i Ekonomistów Polskich w Poznaniu w dniach 3-5 czerwca 1922 r.*, „Przegląd Gospodarczy” 1922, nr 13.
- Sławiński T., *Plan stabilizacyjny*, „Przegląd Gospodarczy” 1937, z. 4.
- Sprawozdanie Komisji do Zbadania Gospodarki Przedsiębiorstw Państwowych*, Ministerstwo Przemysłu i Handlu, Warszawa 1939.
- Wierzbicki A., *Program gospodarczy „Lewiatana”*, Dom Książki Polskiej, Warszawa 1933.
- Zagadnienia etatyzmu w Polsce. Stenogramy przemówień wygłoszonych na zebraniach u posła Janusza Radziwiłła w dniach 12 XII 1928 i 10 I 1929 r.*, Bank Gospodarstwa Krajowego, Warszawa 1929.
- Zawadzki W., *Przedsiębiorstwa państwowe jako forma organizacji produkcji*, „Ruch Prawniczy i Ekonomiczny” 1922, z. 3.
- Zweig F., *Cztery systemy ekonomii*, *Ekonomista* 1930, t. IV, 1932, t. I.

AROUND THE ACTIVE ROLE OF A STATE IN II POLISH REPUBLIC

Summary

The paper introduces a discussion that carries on in Poland around state interventionism in inter-war years. It presents point of views of representatives of academic thought, industrial and government spheres. Despite the fact that they were apologists of economic liberalism, economic policy ran away from these foundation. This caused sharp disputes and exposed government spheres to continuous attacks.